

Sterft 'onze' nerts uit?

Dick Klees

In de hele wereld sterven diersoorten uit, toch is dat in Europa een zeldzaamheid. Uitzondering hier op dreigt de Europese nerts te worden. De tijd om oplossingen te vinden voor zijn problemen wordt ons niet gegund. De belangrijkste bedreiging voor zijn voortbestaan lijkt de enorme impact van populaties verwilderde Amerikaanse nertsen. Nog naast alle inmiddels bekende bedreigingen waaraan een Europees dier bloot staat. Reden voor een internationaal congres, gewijd aan het behoud van de Europese nerts.

De bedreigingen voor het voortbestaan van de Europese nerts waren reden voor een internationaal congres dat begin november 2003 gehouden werd in het Spaanse Logroño. Een stad gebouwd op de oevers van de rivier de Ebro, met veel verkeer gespiegeld in de etalageruiten van modieuze bonthandels, kortom een passend decor voor meer dan 100 deskundigen uit alle landen waar de Europese nerts nu nog voorkomt. Bevindingen van dit congres staan in dit stuk.

Kenmerken en territorium

De Europese nerts, *Mustela lutreola*, is een compact gebouwde marterachtige met de afmetingen van een kleine bunzing. De kleur is

middel- tot donkerbruin, met als belangrijkste kenmerk, in tegenstelling tot de zeer gelijkende, grotere Amerikaanse nerts, *Mustela vison*, niet enkel een witte onderlip, maar ook een witte bovenlip. Hij eet vooral schaaldieren, amfibieën, vissen en kleine zoogdieren, maar ook vogeleieren en allerlei andere kleine dieren die hij tegenkomt.

De nerts is een gespecialiseerde oeverbewoner van meren en langzaam stromende rivieren. Hij wordt zelden verder dan 150 meter van water aangetroffen. Hij bezet een eigen niche in het natte habitat, naast otter en bunzing. Het mannetje heeft een langgerekt territorium langs de oevers, dat de territoria van nul tot vijf vrouwtjes kan overlappen. Vrouwtjes hebben

De zeldzame Europese nerts onderscheidt zich uiterlijk door de witte bovenlip. © Dick Klees

een voorkeur voor ondiepe delen met dichtbegroeide oevers of eilanden in kleine tot middelgrote rivieren. Mannen vertonen geen duidelijke voorkeur binnen hun territorium. Dieren die, gezien de zéér langzame voortplantingssnelheid van de soort (die, in tegenstelling tot vermeldingen in de literatuur, momenteel gehouden wordt op 0,6 jongen per vrouwtje per jaar) lang en stabiel in een populatie moeten kunnen blijven leven. Als vrouwtjes al geregeld deelnemen aan de voortplanting, dan is dat slechts om het jaar. Omdat een vrouwtje haar jongen alléén grootbrengt, is een veilige omgeving van de burcht, met voldoende voedsel in de onmiddellijke nabijheid, cruciaal voor haar succes.

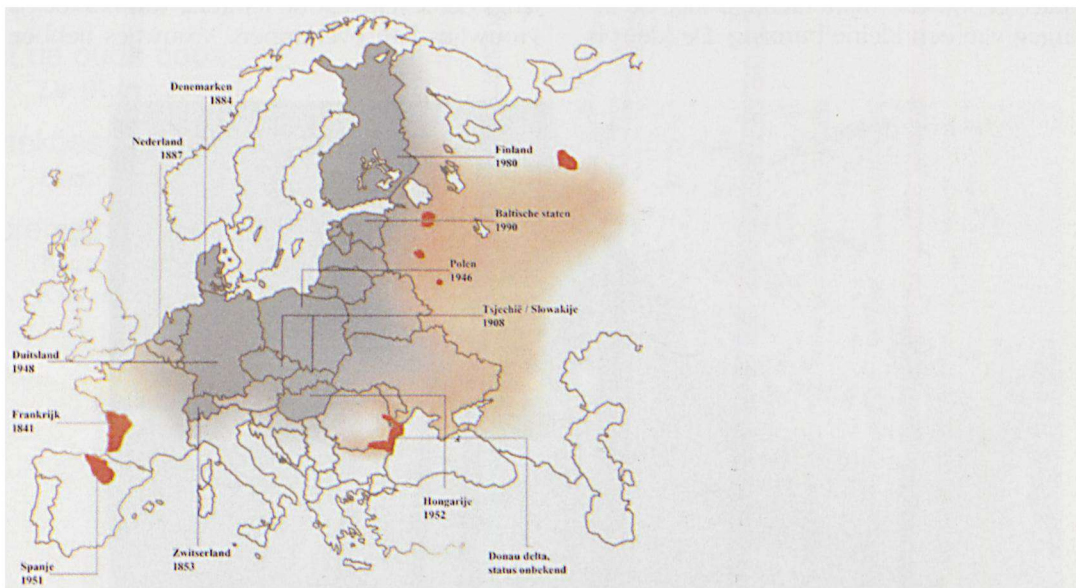
Voorkomen

Eens bewoonde deze soort de meeste, zo niet alle rivierengebieden van Europa (met uitzondering van Zuid-Europa): van de Franse Atlantische kusten tot de Donaudelta in Roemenië, noordwaarts tot in het Finse merengebied en oostwaarts tot net over het Oeralgebergte. De huidige verspreiding is niet meer aaneengesloten en bestaat uit een noordelijke, oostelijke en westelijke populatie. Deze laatste bevindt zich in West-Frankrijk, vanaf Bordeaux tot net over de Pyreneeën in Spanje. In Frankrijk werd de soort pas in 1937 ontdekt; toen bewoonde hij Bretagne, de Garonnedelta en een brede strook langs de kust zuidwaarts tot

in de Pyreneeën. Inmiddels is de soort uit Bretagne verdwenen. De verspreiding neemt niet verder af, maar de aantallen dalen gestaag. Het aantal dieren in Frankrijk is onbekend, doch overtreft de Spaanse populatie van naar schatting totaal 150 dieren niet. In Spanje, waar de soort in 1950 ontdekt werd, ligt het zwaartepunt van de verspreiding in de provincie La Rioja en enkele aangrenzende gebieden. Daarnaast leeft in Tarragona een geïsoleerde populatie. Oostwaarts zit in de eens aaneensluitende populatie een gat tot de Donaudelta in Roemenië waar, volgens een conservatieve schatting, 1000 dieren leven en bij een optimistische schatting 2000. Noordwaarts moeten we vanuit deze delta tot in Wit-Rusland reizen om de volgende populatie te treffen. Vanuit deze populatie, die 300 tot 600 dieren bevat, lijkt het verspreidingsgebied oostwaarts richting Oeral nog bijna aaneensluitend bezet, maar ook hier nemen de dichtheden dramatisch af.

Historische bedreigingen

Van oudsher is bejaging om zijn felbegeerde pels een belangrijke oorzaak van plaatselijk lage dichtheden. Maar de jachtdruk verschilde in zijn verspreidingsgebied aanzienlijk en kan de reeds in de 19^e eeuw ingezette afname niet afdoende verklaren. Er is veel gespeculeerd over oorzaken, maar de tijd, waarin dat onderzocht kon worden, is daarvoor niet benut. We

De huidige en historische verspreiding van de Europese nerts. Legenda: oranje = tegenwoordig aanwezig; donkergrijns = tegenwoordig afwezig, vroeger aanwezig. Het historisch verspreidingsgebied is gekleurd weergegeven; afwezigheid is in het licht oranje gebied nog niet voor 100% zeker. Jaartallen geven aan in welk jaar de soort verdween of is (her)ontdekt (oranje gebieden).

moeten goed beseffen dat we, zonder gedegen onderzoek, aangewezen zijn op hypothesen die veelal berusten op zeer lokaal onderzoek en gebaseerd zijn op kennis, die is opgedaan in restpopulaties (lang) nadat de achteruitgang al ingezet was. Deze kennis wordt gebruikt om terug te blikken. De afname heeft zich echter in heel zijn verspreidingsgebied voorgedaan en is nog steeds gaande.

Het is inmiddels wel duidelijk geworden dat de Europese nerts zich meer heeft gespecialiseerd dan andere carnivoren uit het semi-aquatische habitat, zoals otter of bunzing, wat hem kwetsbaar maakt voor veranderingen.

Zijn territoriumbehoeften verdragen zich slecht met de huidige opvattingen van de mens inzake waterhuishouding, waarbij rivieren geoptimaliseerd worden op watercapaciteit door de oevers zo homogeen (lees: schoon) mogelijk te maken. Met verlies aan geschikte habitat als gevolg. Daar bovenop komen tal van andere bekende, moderne bedreigingen: verkeer, prooidierafname door waterverontreiniging en de gevolgen van opeenstapeling aan contaminanten en PCB's in de voedselketen. En het onopzettelijk doden van dieren met klemmen, bedoeld voor de bestrijding van bunzing, muskus- en beverrat. Ook komt secundaire vergiftiging voor, door het eten van met anticoagulantia gedode knaagdieren. Dat is overigens met name een Frans probleem door het massale karakter van het uitleggen van deze middelen ter bestrijding van knaagdierpopulaties in het vrije veld.

Relatie rivierkreeft

Geen van deze bedreigingen is echter in staat de achteruitgang afdoende te verklaren voor de verschillende delen van zijn verspreidingsgebied en voor de verschillende perioden waarop het proces verloopt. Voor centraal Europa lijkt de aantasting van het ecosysteem 'rivieroever' een redelijke verklaring. Hoewel de detailverklaringen variëren voor zijn totale leefgebied, zijn er enkele zeer aannemelijk. Habitatverlies door intensivering van het grondgebruik (drainage) door de landbouw en de veranderingen in de natuurlijke waterlopen. Daardoor is de concurrentiepositie van de Europese nerts ten opzichte van de bunzing verslechterd.

Een andere verklaring voor de achteruitgang in het noorden is een verandering van klimaat, een warme periode, in de eerste decennia van de vorige eeuw tot ongeveer 1930. Wéér in het voordeel van de bunzing, met een enorme noordwaartse areaaluitbreiding.

Andere auteurs wezen al vroeg (bijvoorbeeld Pallas in 1811) op het verband tussen rivierkreeft en Europese nerts. De oostelijke verspreidingsgrens, tot net over de Oeral, komt overeen met die van de rivierkreeft. In Finland werd onafhankelijk eenzelfde link gelegd met het uitbreken van de kreeftenpest, *Aphanomyces astaci*, een schimmelziekte die de populaties rivierkreeft heeft doen instorten. Ook werd de grens van de verspreiding gekoppeld aan die van de rivierkreeft. Het instorten van de totale populatie aan favoriete prooidieren, zou een redelijke verklaring opleveren voor de afname.

Nekslag

Uit onverwachte hoek komt echter wellicht de grootste bedreiging, die de nekslag kan betekenen voor de Europese nerts, namelijk de Amerikaanse nerts. Deze uiterlijk gelijkende, maar genetisch niet-verwante soort is tot wel 20 procent groter en zwaarder. Hij heeft het vermogen zich succesvol voort te planten met elk jaar een worp van gemiddeld zeven jongen in de invasieve fase, daarna afnemend. De introductie van deze exoot in pelsdierfokkerijen kende twee kanten. Positief in eerste instantie, door afnemende jachtdruk op de steeds schaarser voorkomende Europese nerts. Maar ontsnaptingen bleven niet uit, soms aangevuld door 'dierenbevrijdingsacties'. Deze soort bewoont een zelfde habitat als de Europese nerts en hij heeft zich in het wild in Europa gevestigd. Inmiddels komt deze soort wijd verspreid voor in bijna alle geschikte milieus. Een succesvolle opmars, die lijkt te leiden tot het verdwijnen van de autochtone nerts. Hoewel de vroege achteruitgang al ingezet was voordat de Amerikaanse nerts op het toneel is verschenen, heeft zijn aanwezigheid het herstel van de Europese nerts onmogelijk gemaakt. Op dit moment is de snelle achteruitgang, overal in zijn verspreidingsgebied, een direct gevolg van de expansie van de Amerikaanse nerts. Het uitsterven in Estland, in de laatste decennia van de vorige eeuw, is goed onderzocht en loopt parallel met de uitbreiding van het areaal van de Amerikaanse nerts. Dit proces is ook gaande in (Wit)Rusland.

Spaans onderzoek

In een door Europese nerts geheel bezet riviersysteem, de Zadorra in Spanje, is het verdringingsproces gevolgd. Sinds de eerste Amerikaanse nertsen begin jaren negentig door ontsnapping arriveerden, bleek in 2001 de

Europese nerts in alle habitats totaal vervangen. Met 12 Amerikaanse nertsen per 10 km² is de voedselconcurrentie groot en is de dichtheid twee keer zo hoog als de hoogst bekende dichtheid van de Europese nerts. Maar voedselconcurrentie is een langzaam proces en verklaart de snelle afname ter plaatse niet. Nadere studies hebben geleerd dat vooral het mannetje van de Amerikaanse nerts zich tegen de Europese nerts zeer intolerant en agressief gedraagt. Indien de laatste actief uit de nauwe strook oeverhabitat verdreven wordt, rest hem geen geschikt leefgebied. Waardoor habitatverlies op alle fronten de hoofdoorzaak lijkt te zijn van de dramatische achteruitgang. Ten slotte brengt de Amerikaanse nerts ook nog parasieten en ziekten mee, waartegen de Europese nerts (nog) onvoldoende weerstand heeft ontwikkeld.

Overigens lijkt in Spanje een ander semi-aquatisch zoogdier een zelfde lot beschoren: de endemische Pyreneese desman, *Desmana pyrenaica*. Deze in het water levende insecteneter kon er naast otter en Europese nerts leven, maar neemt af in rivieren waar de Amerikaanse nerts verschijnt.

Amerikaanse nerts-effect

De Europese nerts ondervindt op meerdere manieren hinder van de Amerikaanse nerts. De effecten worden versterkt door een combinatie van factoren. Naast de genoemde concurrentie en de agressie zijn er nog ingrijpende

zaken meegekomen met de Amerikaanse nerts, zoals parasitaire wormen en ziekten: het 'Aleutian mink disease', een parvovirus. Bunzing en de beide nertsen kunnen drager zijn, maar alleen de nertsen ontwikkelen de ziekte. De Europese nerts is nogal gevoelig voor de ziekte met 20-30 % van de besmette dieren die de ziekte effectief ontwikkelen. De Amerikaanse nerts lijkt er minder last van te hebben, daar deze, ondanks de ziekte, nog steeds toeneemt. Dan zijn er nog de parasitaire wormen, waarvoor de Europese nerts erg gevoelig blijkt. Normaal neemt zo'n gevoeligheid op den duur af, maar dat heeft tijd nodig. In 35 jaar onderzoek (1960-1995) in Rusland heeft men een gestage toename van de besmettingsgraad kunnen constateren, die inmiddels op 95-100 procent ligt. De parasitaire belasting is een extra aanslag op de conditie en heeft zijn weerslag op de voortplantingscapaciteit. Een ander bedreigend aspect wordt gevormd door hybridisatie. Wellicht versterkt door lage dichtheden, zijn er paringen tussen bunzingmannen en nerts vrouwen. Hieruit ontstaan bastaarden, wat reeds lang uit Rusland bekend is. In gevangenschap is het mogelijk gebleken Amerikaanse nerts mannen met Europese nerts vrouwen te laten paren. De ontstane embryo's worden echter geresorbeerd, hetgeen als nadelig effect heeft, dat voortplanting binnen de eigen soort niet plaats vindt. Of dergelijke paringen en een daaropvolgende resorptie in het wild voorkomen, is niet bekend.

Voor een oeverbewoner als de Europese nerts vormt het rivierengebied een geschikt leefgebied. Foto: Dick Klees

Indien dat zo is, kan de invloed ervan groot zijn, omdat de Amerikaanse nertsmanen, in vergelijking met de autochtone soort, al iets vroeger in het jaar seksueel actief zijn.

Fokprogramma's

Om het uitsterven te voorkomen zijn fokprogramma's opgezet. Naast de eerste fokfaciliteit in Novosibirsk (Rusland) is het vooral de dieren tuin van Tallinn in Estland geweest, die een gestructureerde fokfaciliteit opgebouwd heeft en met 100 dieren ongeveer 50% van de thans in gevangenschap levende dieren bevat. Deze dieren tuin coördineert ook het EEP-programma, een samenwerkingsverband waarin Europese dieren tuinen participeren die met door uitsterven bedreigde diersoorten fokken (Blijdorp neemt eveneens deel in dit programma). De Erasmus universiteit is betrokken bij het ontwikkelen van een beter op marterachtigen afgestemd vaccin tegen het Canine distemper virus, om de fokcentra voor rampen te helpen behoeden.

Wilde populatie en (her)introductie

In Roemenië is nog veel onderzoek te doen; het is er eigenlijk nog maar net gestart. Het grootste Roemeense deel van de Donaudelta is nog vrij van Amerikaanse nerts. Enkel in het noorden, in het Oekraïense deel, bevindt zich een populatie. Als die geëlimineerd zou kunnen worden, dan beschikt deze belangrijke populatie over meer tijd, en mogelijk daardoor over een toekomst. Want, om een soort als de Europese nerts te behouden, volstaat het kweken van dieren niet, tenzij ook de vaardigheden om te leven in een bepaalde habitat bewaard blijven. Daarom is het belangrijk dat, naast het kweekprogramma, in het wild levende populaties blijven bestaan en dat er wordt gewerkt aan het vrijwaren van bestaande populaties van de Amerikaanse nerts. Dat gebeurt door selectieve bestrijding van de Amerikaanse nerts met behulp van *live-traps*.

Daarnaast zijn er ideeën ontwikkeld om kolonies Europese nertsen te stichten in enclaves die vrij zijn van Amerikaanse nerts. Dit kunnen feitelijke eilanden zijn, zoals het 1000 km² grote eiland Hiiumaa in Estland waar een experiment gestart is. Als 'eiland' kan ook een gebied worden opgevat dat door de aanwezigheid van andere barrières geschikt is. Hiermee wordt in Duitsland, niet ver van de Nederlandse landsgrens, langs de Eems geëxperimenteerd. Maar deze pogingen zijn nog in ontwikkeling en niet à priori succesvol.

Het Hiiumaa experiment

Op het eiland Hiiumaa is een experiment gaande. Door in een aantal opeenvolgende jaren te vangen is het eiland geheel van Amerikaanse nertsen ontdaan. Vervolgens zijn Europese nertsen vanuit de fokcapaciteit in Tallinn geïntroduceerd. In de lente 2000 zijn de eerste 17 gezenderde dieren uitgezet. Het aantal dat overleefde, bedroeg in de volgorperiode, de eerste drie maanden, slechts 10%. Geen geweldig resultaat. De methode van uitzetten is daarop aangepast, omdat de sterfte zich vooral in de eerste periode van vrijheid voordeed. De eerste uitzetting was van het 'koude' type (hok open en dáááá!). De volgende uitzetting was 'soft'. Dat wil zeggen: uitzetten met de eigen nestbox en een periode voedsel blijven aanbieden. Deze methode wordt nu verder geperfectioneerd. Ook wordt geëxperimenteerd met het tijdstip van uitzetten: in juni, omdat dan het meeste voedsel beschikbaar is, en in september, omdat de jonge dieren dan al wat ouder zijn. Daarnaast bleek dat predatie door carnivoren de belangrijkste doodsoorzaak vormde. Daartoe zijn uit te zetten dieren onder andere getraind in het vermijden van carnivoren, zoals vossen, honden en zelfs marters en huiskatten. Dat gaf een toename van de overleving tot 33-77%. In 2003 zijn 37 vrouwtjes uitgezet, waarvan 15 zwanger.

Daarnaast zijn habitatverbeteringen gerealiseerd om het voedseldraagvlak te verhogen, zoals het aanleggen van amfibieënpoelen, etc. Het hele experiment wordt duidelijk gezien als een project dat slechts kans van slagen heeft als de uitvoerders over een lange adem beschikken. Wanneer dit experiment slaagt zal het eiland Saaremaa (2500 km²) volgen.

EU-verbod

Maar, willen (om het even welke) maatregelen ooit succesvol worden, dan is het elimineren van het huidige hoofdprobleem een absolute noodzaak. Zo lang er Amerikaanse nertsen ontsnappen, valt er tegen deze open kraan niet te dweilen. Het kweken ervan op nertsfarms zal waterdicht of verboden moeten worden. In Estland is een verbod van kracht, maar met de nieuwe EU-toetreding, zal daar Europese regelgeving voor moeten worden opgesteld. Als wij tenminste serieus willen voldoen aan onze verplichtingen tot behoud van biodiversiteit, aangegaan in internationale verdragen.

Dick Klees

Studio.wolverine@wanadoo.nl